

ПРОПАСТ ВИЗАНТИЈЕ У ОГЛЕДАЛУ СРПСКЕ ИСТОРИЈЕ

Академик Љубомир Максимовић
САНУ Београд

Апстракт: Крајем 13. и у првој половини 14. века Византија је била зашла у дубоку друштвену, економску и политичку кризу. То је време у којем, сасвим супротно, Србија константно јача, одузимајући простране територије од Византије и преузимајући знатан број њених институција и функционера. Тако је Србија закорачила на пут који ће је одвести покушају да преузме традиције Царства. Али са прераном смрћу Стефана Душана и кризом у коју је запало његово царство наступило је време када су и Византија и Србија морале да се суоче са претњом сопственом опстанку. Обе земље пролазе кроз период политичких дезинтеграција, али упркос томе српски владари прве половине 15. века упиру очи у Цариград, тражећи тамо потврду владарског статуса. Страх за сопствену судбину био је помешан са страхом, и повремено њиме надјачаван, за судбину Константинопоља као екуменског средишта ортодоксије. Из оновремених извора јасно проистиче веровање да би пад византијске престонице означио не само крај Царства, него и крај српске државе.

Кључне речи: криза, дезинтеграција, есхатолошки страх, Османлије, Царство.

Крајем 13. века запажају се први озбиљни знаци кризе Византијског царства, да би у првој половини 14. века наступили дубоки друштвени, економски и политички поремећаји.¹ Појављују се и први знаци дезинтеграције јединственог државног механизма.² То је време у којем Србија константно јача, одузимајући простране територије од Византије и преузимајући знатан број њених институција и функционера.³ Тако је Србија закорачила на пут који ће је одвести покушају да преузме традиције Царства. На крају овог пута, средином 14. века, изгледало је да ће нека врста интеграционих процеса, културних и других, надвладати непријатељску компоненту српског односа према Византији. Граница између двеју православних држава била би избрисана успос-

---

¹ Cf. G. Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates*, München 1963³, 394.

² Љ. Максимовић, *Генеза и карактер апанажа у Византији*, Зборник радова Византолошког института (ЗРВИИ) 14–15 (1973) 103–154.

³ *Историја српског народа (ИСН)*, Београд 1981, I, 468 (С. Ћирковић).

тављањем јединственог Царства са центром у Константинопољу и српским владаром Стефаном Душаном на челу.⁴ Али, овај процес је био више везан за цареву личност, него за систематско изграђивање институција, чији је развој био ометен царевом прераном смрћу и кризом у коју је запало његово царство.

Душан је умро (1355) непосредно после ступања Османлија на европско тло. Наступило је време када су и Византија, у самом свом средишту, и Србија, на својим источним границама, морале да се суоче са претњом сопственом опстанку. У том времену губи се и непосредан додир на заједничкој граници, иако неким византијским територијама владају српски принчеви.⁵ Физичко удаљавање због повлачења српске државе ка северу није, међутим, омело ни духовну блискост ни сличност политичких прилика. Криза која је одавно постала византијска свакодневица погоршана је у грађанском рату 1341–1347, али је и српска политичка сцена десетак година касније почела да доживљава потресе који су збрисали ранију супериорност Србије у њеном сучељавању са Византијом.⁶

У ствари, сучељавања више није ни било. Током друге половине 14. века потпуно су престали сукоби који су у великој мери обележавали претходна столећа византијско-српских односа. Објашњење се не може тражити само у географској раздвојености двеју земаља. Једнако је важна и чињеница да, иако је уобичајено да се говори о Византији и Србији тога доба, јединственог државног механизма више нема ни на једној страни. И Византија и Србија пролазе кроз период политичких дезинтеграција које су обе земље претварале у некакав облик конфедерације.⁷ Али, док је у Византији такво стање владало све до пропасти Царства, у Србији је процес био заустављен на прелазу у 15. век. Упркос овој разлици, српски владари прве половине 15. века упиру очи у

⁴ Cf. Lj. Maksimović, *L'Empire de Stefan Dušan: genèse et caractère*, Travaux et mémoires (Mélanges Gilbert Dagron) 14 (2002) 415–428.

⁵ Сер: Г. Острогорски, *Серска област после Душанове смрти*, Београд 1965, 18 сл.; Б. Ферјанчић, *Византијски и српски Сер у XIV веку*, Београд 1994, 63–112; Тесалија: Р. Радић, *Ο Συμεών Ούρεσις Παλαιολόγος και το κράτος του μεταξύ της βυζαντινής και της серβικής αυτοκρατορίας*, *Byzantium and Serbia in the 14th Century*, Athens 1996, 195–208; Епир: Ch. Matanov, *The Phenomenon Thomas Preljubović*, *Πρακτικά Διεθνούς Συμπόσιου για το Δεσποτάτο της Ηλείρου*, Агта 1992, 63–68.

⁶ Уп. Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, Београд 1975.

⁷ Lj. Maksimović, *Η ανάπτυξη. κεντρόφυγων ροπών στις πολιτικές σχέσεις Βυζαντίου και Σερβίας τον 14^ο αιώνα*, *Byzantium and Serbia in the 14th Century*, Athens 1996, 282–290.

Цариград, тражећи тамо, као у давна времена, своју титулу и потврду владарског статуса.

Први пут се од краја 12. века дешава да неки српски владар, и то двојица заредом – Стефан Лазаревић и Ђурађ Бранковић, тражи и добија од Цариграда највишу византијску дворску титулу.⁸ Добијена деспотска титула, која долази одмах после царске, изузетно ретко је додељивана некоме изван владарске породице.⁹ Почаст је несумњива, али је титула деспота, припадајући хијерархији Царства, имплицирала идеалну покорност српског владара Константинопољу. Разлика је била упадљива у односу на претходна два столећа када су српски владари, било краљеви или цареви, по пропасти Српског Царства макар „само“ кнежеви, самостално долазили до свог владарског достојанства, чак и у временима када је Византија још увек у овој или оној мери контролисала балканске прилике.¹⁰ Разлика је упадљива и стога што је Византија на прелазу из 14. у 15. век представљала конгломерат међусобно неповезаних територија, невеликих по обиму и материјалним могућностима, чији су господари били турски вазали.¹¹ Таквој Византији одрицао је поданичко поштовање московски велики кнез Василије, иако је руска црква била непосредно инкорпорирана у Цариградску патријаршију.¹² Са Србијом су ствари стајале другачије. Важно је учити развојни пут српске посебности, јер се тако може објаснити однос према Византији у предвечерје пада Константинопоља.

Почетком 15. века Србија је за собом имала два века развитка самосталне и међународно признате државе са сопственом аутокефалном црквом. Био је то својеврстан пут развитка испуњен противречностима. С једне стране, очевидно је да је византијска компонента српске цивилизације била врло снажна, и то не само у њеном духовном, ортодоксном аспекту, укључујући пратеће феномене у књижевности, архитектури и сликарству, него и у начину организовања државе и друштва.¹³ Ово је нарочито било видљиво на територијама освојеним од

⁸ ИСН II, Београд 1981, 64 (Ј. Калић), 218 (М. Спремић); С. Ћирковић, *Срби међу европским народима*, Београд 2004, 92.

⁹ Уп. Б. Ферјанчић, *Деспоти у Византији и јужнословенским земљама*, Београд 1960, 9.

¹⁰ М. Благојевић, *Историја српске државности I*, Нови Сад 2000, 87, 122, 206; Ћирковић, нав. дело, 40, 61, 80.

¹¹ Cf. G. Ostrogorsky, *Byzance. État tributaire de l'Empire turc*, ZRVI 5 (1958) 49–58.

¹² Ostrogorsky, *Geschichte*, 457.

¹³ G. Subotić, Lj. Maksimović, *La Serbie entre Byzance et l'Occident*, у: *Dossiers Byzantins 2 – Byzantina-Metabyzantina, La Périphérie dans le temps et l'espace*, Actes de

Византије, на којима се затечено уређење готово није мењало у организационом погледу, а врло или релативно мало у персоналном. С друге стране, западна компонента, иако на први поглед мање изражена од византијске, аутохтоно је живела у приморским, католичким крајевима српске државе. Истовремено, та је компонента у разним облицима умјетничких и привредних комуникација, као и сталним присуством странаца у рударским (пре свега Немци) и трговачким колонијама (пре свега Рагужани и Венецијанци), јачала до мере која се може дефинисати као конститутивни део српске средњовековне цивилизације.¹⁴ Најзад, аутохтони корени те цивилизације, развијајући се у одмеравању са византијским и западним светом, ударили су снажан печат разним сферама живота друштва, привреде и државе.¹⁵

Специфична за балканске прилике била је и идеолошка потка оваквог развоја државе и друштва. Симфонија световне и духовне власти, дефинисана у доба стварања самосталне државе (1217) и аутокефалне цркве (1219), у својој суштини почива на византијским узорима.¹⁶ Али, у српској интерпретацији била је, с једне стране, наглашенија уравнотеженост овог двојства. С друге стране, предност су имали, као у Византији, световни владари који су, за разлику од Византије, не само релативно брзо после смрти бивали појединачно канонизовани, него је и читава династија Немањића била сматрана светородном у старозаветном смислу.¹⁷ Копча са Византијом је несумњива, поготово због заједништва у православљу, али исто тако је несумњива и самосвојственост српског „модела”.

Значај наведених околности огледа се у томе што су оне условиле да „византинизам” Србије садржи снажна локална обележја, иако неке његове културне вредности, као што је нпр. монументално сакрално сликарство, улазе у ред највиших општих достигнућа византијске цивилизације.¹⁸ Како Србија генетски није била „производ” те цивилизације, била је упућена на прихватање или прерађивање византијских узора, како преузиманих кроз дуготрајне контакте, тако и оних који су затицани као живи организми на територијама освојеним од Царства. С

---

la 6e Séance plénière du XXe Congrès international des Études byzantines (Paris 2003) 169–184.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Cf. B. Vojović, *L'idéologie monarchique dans les hagio-biographies dynastiques du Moyen Âge serbe*, Roma 1995, 681.

¹⁷ Ibid., 301; Lj. Maksimović, *Οι άγιοι σέρβοι βασιλείς*, The Heroes of the Orthodox Church: The New Saints, 8th–16th Centuries, Athens 2004 [ed. 2005] 107–122.

¹⁸ B. J. Ђурић, *Византијске фреске у Југославији*, Београд 1974, 6, 31.

обзиром на то да је земља у привредном погледу углавном била упућена на Запад, а у друштвеном чувала аутохтону структуру и институције, не изненађује што је разлика између постепено преузиманих и на терену затечених „византинизама” била видљива. Први припадају основним цивилизацијским вредностима и структурирају веру, цркву, политичку теорију, велики део правне теорије и друштвеног погледа на свет, укључујући књижевност и ликовне уметности,¹⁹ а други представљају неке од конкретних институција византијске државе и друштва.²⁰ Први се могу сматрати трајним вредностима, други су у великој мери били временски ограничени присуством Србије на традиционалном византијском тлу, мада су неки од њих били пренети и у старе српске области.²¹ Што се тиче трајних вредности, које српску средњовековну културу формирају у византијском контексту, њихов основни духовни изворник јесте Света Гора. Тако је било још од времена када су Стефан Немања, родоначелник династије Немањића, и његов син Сава основали манастир Хиландар (1198),²² тако је остало кроз читав 13. и 14. век, што се нарочито добро види по снажном утицају исихазма на духовне прилике у Србији.²³

Последица оваквог историјског развоја и положаја Србије била је да се њен византијски профил углавном манифестовао у прихватању православља, а тек у много мањој мери у примању оних феномена који такође творе Византију и које називамо римском државношћу и хеленском културом.²⁴ У целини посматрано, Србија се у том погледу није битно разликовала од осталих земаља византијског културног, православног круга. Њена специфичност, па према томе и специфичност њеног односа према Византији, огледала се, као што је већ речено, у постојању многих битних елемената устројства државе и друштва, који нису припадали тзв. византијском моделу. Али, ствари су почеле да се мењају на путу претварања Србије у царство. Освајање пространих византијских територија у време краља Милутина (1282–1321) и краља, потом и цара, Стефана Душана (1331–1355) није само значило преузимање „на терену” многих византијских институција и њихових носилаца и представника, него и стварало предуслове да Србија, као некада

¹⁹ Subotić–Maksimović, op. cit., passim.

²⁰ Уп. Љ. Максимовић, *Македонија у политици средњовековне Србије*, Глас САНУ 404 (2006) 39, 45.

²¹ М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997, 56, 147, 246.

²² Уп. М. Живојиновић, *Историја Хиландара*, Београд 1998, 42.

²³ Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Београд 1980, 164.

²⁴ Cf. Ostrogorsky, *Geschichte*, 22.

давно Бугарска, посегне за Царством.²⁵ То се и десило за Душанове владе 1345/46. године, али не у смислу стварања некаквог српског Царства.

Српски владар је искористио своје учешће у византијском грађанском рату 1341–1347. године и преузео царско достојанство да би имао равноправну позицију са својим опонентима у том рату.²⁶ Као што су показала новија истраживања, земља је напустила дотадашње државно-правне традиције, иако српска династичка компонента није могла бити занемарена.²⁷ Покушај идентификовања са Византијом није успео из више разлога, у које овде не можемо улазити, али треба подвући да кругови које бисмо могли назвати носиоцима јавног мњења у Србији тога доба, нису имали симпатија за проглашење Царства.²⁸ Стиче се утисак да је земља била затечена оваквим исходом дугогодишњих напора у потискивању Византије на бојном пољу, с једне стране, и прихватању њених образаца понашања и организације, с друге стране. Преображај је био сувише радикалан и сувише везан за личност владара. Када се све то има у виду, симптоматично је да је Душан почео да стиче ореол великог владара у српском народу од 17. века, да би тек од епохе романтизма у 19. веку почео да бива сматран и највећим српским владарем, заслужним да коначно буде и канонизован.²⁹ Симптоматично је такође да је деспот Јован Угљеша, први српски владар који је уочио непосредну опасност од Османлија у тренутку када Душаново царство престаје да постоји (1371), био и први српски владар који је покушао да оствари трајно измирење са Византинцима, одричући се јавно Душановог дела (1368).³⁰

Тако је Србија ушла у период распадања државног јединства са свешћу да уздизање на Царство није представљало прави пут за земљу. Деценије освајања и подражавања водиле су идентификацији са Византијом, а када је до те идентификације дошло, колико год она била ефемерна, показала се као непотребан терет. Сада, са нестанком Царства, изгледало је као да је наступило време кажњавања и искупљивања за погрешну политику из претходног периода. Током деценије и по, српски и грчки великаши који су се осамосталили распадом Душанове

²⁵ Maksimović, *L'Empire de Stefan Dušan*, 415.

²⁶ Ibid., 422.

²⁷ Ibid., 423.

²⁸ Уп. *Византијски извори за историју народа Југославије* VI, Београд 1986, 269, н. 125 (Б. Ферјанчић); Војовић, *op. cit.*, 105, 182.

²⁹ Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан, краљ и цар (1331–1355)*, Београд 2003, 325.

³⁰ Уп. Острогорски, *Серска област*, 134.

творевине, долазили су један за другим у вазални положај према османлијском емиру.³¹ Ако је српски пораз на Марици (Евросу) 1371. године, у превентивном рату који је повео Јован Угљеша, отворио овај процес,³² нови пораз на Косову 1389. запечатио је његове резултате.³³ Однос према Византији, посебно у контексту османлијске опасности, добио је у том периоду онај облик који ће се задржати све до времена заједничке пропасти. Тиме је била само до краја потврђена чињеница да је однос Србије према Турцима увек имао димензију која је била одређена византијско-српским односима.

Тако је за владавине Андроника II (1282–1328) учени Теодор Метохит, који је постао и царев први министар, у тексту *О Скитима (Турцима)* први јавно указао на опасност која долази са Истока,³⁴ док је српски краљ Милутин, царев таст, послао један одред да помогне Византинцима у Малој Азији (1312/13).³⁵ Учешће краља и цара Стефана Душана у византијском грађанском рату, праћено освајањем византијских територија, довело је Србе два пута до оружаног сукоба са Турцима који су такође користили немирне прилике у Византији за своје циљеве. До оба сукоба (Стефанијана – 1344, Дидимотика – 1352) дошло је готово случајно. У тактичком погледу они су донели Србима поразе, у стратегијском нису били од значаја, али је Душан схватио њихов упозоравајући смисао за будућност. И као што је од Венецијанца тражио подршку за освајање Цариграда (1350), при чему је себе могао видети на престолу византијских царева,³⁶ тако је од папе тражио, очевидно у истом контексту, да буде именован капетаном опште хришћанске борбе против Османлија (1355).³⁷

По нестанку Душановог царства, са српским властодршцима као османлијским вазалима, ни Византији више нема војничке помоћи оног типа који је виђен у доба краља Милутина, а поготово нема и више не може бити покушаја заузимања места Византије и обрачуна са Турцима са те позиције, жељене а неостварене у доба Душана. Осећања која преовлађују јесу беспомоћност, страх пред непосредном судбином

³¹ Ћирковић, *Срби међу европским народима*, 80.

³² Ostrogorski, op. cit., 127–146.

³³ Ћирковић, нав. дело, 86–91.

³⁴ C. Müller, Th. Kiessling, *Theodori Metochitae Miscellanea philosophica et historica*, Leipzig 1921 (Neudr. Amsterdam 1966) 723–734.

³⁵ С. Новаковић, *Срби и Турци XIV и XV века*, Београд 1960³, 100–120; L. Mavromatis, *La fondation de l'Empire serbe. Le Kralj Milutin*, Thessaloniki 1978, 70.

³⁶ К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд 1978³, 227.

³⁷ Исто, 233; ИСН I, 554 (С. Ћирковић, Р. Михаљчић).

и појачана религиозност са есхатолошком конотацијом.³⁸ Одмах након битке на Марици појављују се и у Србији, као и у Византији од раније, јасни изрази оваквог психолошког стања у друштву. Српски монах Исаија, преводилац Дионисија Ареопагита, написао је тада чувену реченицу о добу „када су живи завидели мртвима”.³⁹ Парафразирао је, у ствари, не знајући да то чини, Нићифора Григору у описивању пада Трала 1284. године, у малоазијској катастрофи која је наступила много пре балканске.⁴⁰ Вазални однос према турском емиру, у који доспевају српски и византијски владари и обласни господари после Марице, није представљао гаранцију безбедности, као што је неку деценију касније показала замало остварена жеља Бајазитова да побије своје балканске вазале, у највећем броју византијске и српске, које је сазвао на састанак у Серу (зима 1393/94).⁴¹

Наступило је време „великог страха”, у коме више није било, у политички разједињеној Србији, никаквог простора за суревњивост према такође разједињеној Византији. Рекло би се да на обе стране најраширенија реакција на османлијску претњу представља обдаривање светогорских манастира, као нека врста залога за искупљење. За српске властодршце ова пракса била је нарочито популарна, било да се радило о господарима српских земаља, као што су кнез Лазар, господин Константин Драгаш и други, или о господарима византијских територија, као што је деспот Јован Угљеша пре Маричке битке (Сер) или Тома Прељубовић у годинама које су уследиле (Епир). Јача него икад постала је духовна везаност за исихастичку Свету Гору, што није подизало и учвршћивало религиозну брану само према Турцима, него и према Западу. Оживели су стари критички тонови у односу на византијске преговоре о Унији, тако да деспот Ђурађ Бранковић неће ни послати свог представника на концил у Ферари и Фиренци.⁴² У том сложеном и бременимом опасностима политичком контексту, Срби неће узети учешћа у последњим великим крсташким походима 1396. и 1444. године, али

³⁸ Cf. Lj. Maksimović, *To télos tou Mesaiōna sta Balkánia ws ideologikē antimetóπιση της καταστροφής: η περίπτωση των Σέρβων*, The Balkans and the Eastern Mediterranean, 12th – 17th Centuries, Athens 1998, 141–149.

³⁹ Изд. Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи* III, Београд 1905 (репр. 1984), № 4944, стр. 41–44. Најбоља студија: В. Мошин, *Житие старца Исаии, игумена Русского монастыря на Афоне*, Сборник Русского археологического общества в Королевстве Югославии 3 (1940) 125–167. Уп. и Богдановић, *Историја* 188.

⁴⁰ *Nicéphori Gregorae Byzantina Historia* I, ed. L. Schopen, Bonn 1829, 142.

⁴¹ Уп. И Ђурић, *Сумрак Византије. Време Јована VIII Палеолога (1392–1448)*, Београд 1984, 69, 84.

⁴² М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 224.

ће зато, с друге стране, морати да прате султана Бајазита у његовим сукобима са Влашком (1395) и Тамерлановим Монголима (1402).⁴³ Потоње мешање у десетогодишње сукобе унутар османлијске владајуће породице било је само очајнички покушај да се добије на времену.⁴⁴

Привремено обједињена током прве половине 15. столећа, држава Стефана Лазаревића и Ђурђа Бранковића, који су деспотске титуле добили из Византије, иако у географском и привредном погледу удаљена од Константинопоља (Солун је већ дуго у страним рукама, млетачким или турским), инсистира на културном заједништву са Византинцима. Духовна блискост и заједнички страх пред непосредном судбином резултирали су широким отварањем српске државе према византијским избеглицама које преносе неке од кључних вредности „Ренесансе Палеолога” и, чак, граде нову српску престоницу – Смедерево.⁴⁵ По први пут у историји Србије није се радило само о преузимању религиозних аспеката византијске културе, него и одређених делова њеног античког културног наслеђа.⁴⁶

Сличност византијских и српских животних прилика и геополитичких позиција је евидентна и битне разлике у судбини двеју земаља није могло бити. Основни животни токови били су диктирани спољним притиском. Ако је деспот Ђурађ Бранковић и успео својим новцем да обнови део зидина Константинопоља,⁴⁷ био је принуђен да у одлучујућем тренутку, против бранилаца тих истих зидина, упути султану помоћну трупу од 1.500 војника.⁴⁸ Само су веће богатство Србије због експлоатације рудника,⁴⁹ њено повремено непосредно ослањање на Угарску и удаљенији положај у односу на путеве османлијског продирања, могли да стварају привид да ће се земља дуже одржати од Византије. Страх за сопствену судбину био је помешан са страхом, и повремено њиме надјачаван, за судбину Константинопоља као екуменског средишта ортодоксије. Из оновремених српских извора јасно проистиче веровање да би пад византијске престонице означио не само крај Цар-

⁴³ Јиречек, *Историја* I, 331, 334, 336, 369.

⁴⁴ ИСН II, 68, 82 (Ј. Калић); Спремић, нав. дело, 302, 338.

⁴⁵ Уп. Б. Ферјанчић, *Византинци у Србији прве половине XV века*, ЗРВИ 26 (1987) 173–216.

⁴⁶ Љ. Максимовић, *Значење речи „Грк” и „Јелин” у српским средњовековним изворима*, ЗРВИ 38 (1999/2000) 223.

⁴⁷ Ј. Калић, *Η Σερβία και η πτώση της Κωνσταντινουπόλεως, Η άλωση της Πόλης*, Athen 1994, 198.

⁴⁸ Спремић, нав. дело, 361, 402; Калић, *op. cit.*, 199.

⁴⁹ С. Ћирковић, Д. Ковачевић Којић, Р. Ћук, *Старо српско рударство*, Београд – Нови Сад 2002, 95, 113, 123, 145.

ства, него и крај српске државе.⁵⁰ Пад Константинопоља (1453) оплакан је у свим друштвеним слојевима и био је пропраћен деспотовим вишедневним повлачењем из јавности и вођења државних послова.⁵¹ И заиста, Смедерево је ову катаклизму надживело само шест година (1459). Дуготрајна испреплетаност животних прилика двеју земаља дошла је тако до заједничког краја. Било је неминовно да тај крај буде профилисан на сличан начин – ишчезавањем државних и опстанком црквених институција, што је била једна од основица тадашње османлијске политике на Балкану.

Akademienmitglied Ljubomir Maksimović
Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade

UNTERGANG VON BYZANZ IM SPIEGEL DER SERBISCHEN GESCHICHTE

Zusammenfassung

In der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts geriet Byzanz in eine schwere Krise. In dieser Zeit wird dagegen Serbien immer stärker, es entreißt Byzanz immer größere Teile seines Territoriums und übernimmt zahlreiche Institutionen und Amtsträger. Zum Schluss sollten kulturelle und sonstige Integrationsprozessen stärker sein als die feindliche Komponente der serbischen Beziehung zu Byzanz, so dass später die Grenzen zwischen diesen beiden orthodoxen Staaten verwischt werden sollen, um ein einheitliches Kaiserreich zu bilden. Dieser Prozess hing jedoch mehr mit der Persönlichkeit des Kaisers Stefan Dušan zusammen als mit einem systematischen Aufbau jener Institutionen.

Dušan Starb (1355), unmittelbar nachdem die Osmanen europäischen Boden betreten hatten. In der kommenden Zeit mussten sich sowohl Byzanz, im Herzen des Staates, als auch Serbien, an seinen Ostgrenzen, mit der Bedrohung der eigenen Existenz auseinandersetzen. Ähnlicherweise durchlebten Byzanz wie Serbien eine Zeit der politischen Desintegration und dennoch richteten die serbischen Herrscher der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts ihren Blick nach Konstantinopel, da sie dort, wie in alten Zeiten, ihren Titel und die Bestätigung ihres Herrscherstatus bekamen. Die geistige Nähe und die gemeinsame Angst vor dem unmittelbar bevorstehenden Schicksal hatten

---

⁵⁰ Cf. Maksimović, *Το τέλος του Μεσαίωνα*, 147.

⁵¹ Lj. Maksimović, *Η εποχή της Άλωσης και οι Σέρβοι*, 1453. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης και η μετάβαση από τους μεσαιωνικούς στους νεότερους χρόνους, Herakleion 2005, 203.

eine große Offenheit des serbischen Staates gegenüber byzantinischen Flüchtlingen zur Folge.

Es konnte gar keine wesentlichen Unterschiede im Schicksal der beiden Länder geben. Unter diesen Umständen kam der alte Widerwille der serbischen Elite gegen die byzantinischen Verständigungsversuche mit dem Westen wieder zum Ausdruck, als einziges übrig gebliebenes Missverständnis zwischen Byzanz und Serbien. Die Angst um das eigene Schicksal war gleichwohl vermischt mit der Angst um das Schicksal Konstantinopels als ökumenischer Mittelpunkt der Orthodoxie. Aus den Quellen geht eindeutig der Glaube hervor, dass der Untergang der byzantinischen Hauptstadt nicht nur das Ende des Reiches bedeuten würde, sondern auch das Ende des serbischen Staates. Der Fall Konstantinopels (1453) wurde in allen gesellschaftlichen Schichten betrauert, und Smederevo überdauerte diese Katastrophe nur noch sechs Jahre lang (1459). Die länger als hundert Jahre währende Verflechtung der Lebensumstände dieser beiden Staaten fand somit ein gemeinsames Ende.